

KİTAP İNCELEMESİ (BOOK REVIEW)

Arzu Celalifer Ekinci, **İran Nükleer Krizi**, Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu Yayınları, Ankara, Ocak 2009, 490 sayfa.
ISBN: 978-605-4030-08-8

Figen AYDIN¹

*Milli Savunma Üniversitesi, Atatürk Stratejik Araştırmalar Enstitüsü
Uluslararası İlişkiler ve Bölgesel Çalışmalar ABD, Doktora Öğrencisi*

Literatürde ‘iki yüzlü’ olarak tanımlanan nükleer enerji, teknoloji ilerlemesinde barışçıl maksatlarla kullanılabilmesi gibi, art niyetle kullanıldığı zaman küresel felaketlere yol açacak kadar etkili bir silah olabilmektedir. Bu nedenle nükleer enerjinin pek çok farklı ülkede bulunması ve olası savaşlarda caydırıcı nitelikte dahi kullanılması daima tehlike arz etmektedir. İran, geçmişten günümüze geçirdiği siyasi devrimlerle hâlihazırda demokrasi dışı rejimle yönetilmesi ve tüm dünyanın enerjiye olan bağımlılığına mukabil olarak zengin doğal kaynaklara sahip olması nedeniyle Ortadoğu’nun en sofistike ülkesi olarak görülmektedir.

2002 yılında İran’ın Uluslararası Atom Enerji Ajansı’na bildirmesi gereken nükleer faaliyetlerini bildirmedeği ve söz konusu faaliyetlerine örtülü bir şekilde devam ettiği ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte 11 Eylül saldırıları sonrası ABD’nin küresel terörizme savaş açması ve İran’ın da düşman safına alınması neticesinde İran nükleer krizi patlak vererek hızla tırmanmıştır.

Arzu Celalifer Ekinci **“İran Nükleer Krizi”** kitabında, 2002-2008 tarihlerini kıstas alarak, krizin arka planını derinlemesine çalışmıştır. Literatürün en geniş kapsamlı kitabı olarak kabul edilebilecek olan eserde Ekinci; krize zemin hazırlayan olaylara, krizin nedenlerine, genişlemesine ve taraflarına objektif olarak bilimsel değerlendirmelerle yaklaşmıştır. İncelenmek üzere söz konusu kitabın seçilmesinin en temel nedeni Ortadoğu’nun ve Türkiye’nin sınır komşusu olan İran’ın yaşadığı krizin irdelenmesidir. Türkiye için de hayati önem arz eden krizin nedenlerini belirlemek, aktörlerini tanımak ve krizin neticelerinin on sene sonra bölgeye ve aktörlere neler getirdiğini tespit etmek önem arz etmektedir.

Özellikle Irak savaşı sonrasında çehre değiştiren Ortadoğu bölgesini derinden etkileyebileceği düşünülen İran nükleer krizi ve krize yön vererek çözme-

1 aydinfigen@windowslive.com

ye çalışan Avrupa Birliği ile krizi tırmandıran ABD diplomasisi eserde incelemeye tabi tutulmuştur. Buna göre kitabın üç önemli aktörü vardır; İran, Avrupa Birliği ve ABD. Her aktör açısından ayrıca değerlendirilen kriz, cevapları aranan sorular ve kitabın maksatları da dâhil olmak üzere aktörler çerçevesinden görülerek belirlenmiştir.

Ortadoğu, Asya ile Avrupa kavşağında konumlanan jeopolitiği, küresel ticarete olan yüksek payı ve doğal kaynakları ile küresel dengeler için önemli bir bölgedir. ABD'nin dünyanın hegemon gücü olarak, Ortadoğu'nun başat ülkesi İran ile nükleer kriz yaşamaması hem küresel ticarete sekte vuracak hem de doğal kaynaklara ulaşımı güçleştirecekti. İran'ın küresel ticarete önemli bir aktör olması ve bölgesel gücü, ABD ile krizin diplomatik yollarla çözülmesini gerektirmiştir.

Yazara göre kriz sürecinde Washington'un yürüttüğü politikalar, Tahran'ın nükleer silahlara ulaşmak isteğini köreltmekten ziyade kamçılamaştır. Bu nedenle Avrupa Birliği, iki ülke arasındaki krizi diplomatik feraset ile aşmak ve mümkün olabilecek olumsuz gelişmeleri önlemek adına arabuluculuk rolünü üstlenmiştir. Buna göre yazar, "ABD ve İran arasında patlak veren krize arabulucu olan AB, gerçekten bir 'arabulucu' rolü üstlenebildi mi?" sorusuna cevap aramaktadır. Bunun yanı sıra yazarın cevap aradığı sorular şöyle sıralanabilmektedir: AB kriz sürecinde küresel anlamda bağımsız ve tarafsız bir diplomasi yürütebildi mi? Kriz sürecinde AB üyesi devletlerin krize karşı tutumları nelerdir? Avrupa Birliği'ne üye devletlerden hangisi/hangileri krizde esas rol oynamıştır ve amaçları nelerdir? AB üyesi devletlerin ABD ile ilişkileri kriz süreci boyunca tarafsız arabuluculuğa negatif tesir etmiş midir?

Giriş ve sonuç bölümleri hariç üç ana bölümden oluşan kitapta yazarın her bölüm için cevaplamak istediği sorular ve netleştirmek istediği varsayımları mevcuttur. En temel varsayımı olarak krizin Türkiye adına da önem teşkil ettiği. Yazar, komşusu ve müttefiki olan ülkeler arasında cereyan eden krizden ve çözüm yolu arayan AB'nin tutumlarından ve sürdüreceği diplomasiden örnekle Türkiye adına örneklemiştir.

İlk bölümde nükleer enerjinin ne olduğuna, İran'ın ve dünyanın nükleer güç ile nasıl tanışmaya başladığına ve barışçıl kullanımlarda teknoloji için önemli bir güç olduğuna değinilmiştir. Daha sonra detaylı bir şekilde İran nükleer krizine tarihsel süreciyle birlikte bakılmaktadır. Buna göre İran'ın Şah dönemi nükleer güç durumu ile Şah sonrası nükleer güç durumu arasındaki farklar incelenmiştir. Avrupa Birliği'nin İran'ın nükleer programına dâhil oluşuna ve Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin İran kararlarına da aynı bölüm içerisinde verilmiştir. Tarihlerle dikkat vererek gelişen olayları ele alan yazar, resmi belge ve açıklamaları ekleyerek bölümü derinleştirmiştir. Kitabın en uzun olan

ilk bölümü içerisinde pek çok temel husus derinlikli bir şekilde aktarılmıştır. Bu durum okuyucu için yorucu olsa da konuların kartopu olarak büyüdüğünü ve birbirine bağlı şekilde ilerlediğini ortaya koymak için doğru bir tercih olmuştur.

“Avrupa Birliği’nin Ortak Dış ve Güvenlik Politikası Çerçevesinde İran’a ve İran Nükleer Krizine Yaklaşımı” ismini verdiği ikinci bölümde yazar, asıl olarak AB’nin kriz çerçevesinde takındığı dış politik tutumlara ve tutumların krize olan etkilerini değerlendirmiştir. Bundan evvel AB’nin ortak dış ve güvenlik politikasına değinen yazar AB-İran ilişkilerini de kronolojik olarak irdelemiştir. Buradan hareketle AB’nin kriz sürecinde Tahran’a olan tutum ve diplomasisini anlamlandırmaya çalışan yazar, en sonunda AB’nin krizi nasıl yönettiğini ve kriz sürecindeki misyonuna ve politikalarına odaklanmıştır. Geçmişten günümüze AB-İran ilişkilerinin bölümlere ayrılarak aktarılması okuyucunun mevcut durumu ve AB’nin kriz yönetimini anlayabilmesini kolaylaştırmıştır.

Son bölüm ise ABD’nin kriz sürecindeki diplomasisine ayrılmıştır. Devrim sonrası Washington’un Tahran politikasının esasları ile başlatılan bölüm, kriz ile ABD’nin dış politikasında İran’a olan tutum değişikliğinin kapsamlı bir anlatımı yapılmıştır. AB aracılığıyla başlayan müzakere süreci ve ABD’nin İran yaptırımları da tartışılmıştır. Ayrıca krizin küresel bir vaziyet almasının arkasında iki ülkenin geri adım atmamasının yattığı da bölüm içerisinde aktarılmıştır.

Yazar sonuç kısmında her aktör namına kriz ve krizden sonraki süreç için seçenekler belirlemiştir. Söz konusu seçenekler okuyucunun İran nükleer krizine dair öngörülerde bulunabilmesine ve atılması ihtimali olan adımları daha net okumasına yardımcı olmaktadır.

Kitapta sonuç kısmından sonra ise ekler kısmı yer almaktadır. Ekler kısmı için arşiv taraması yapan yazar, İkinci Dünya Savaşı sonrası yeni yüzyıla kadar dünya ülkelerinin gerçekleştirdikleri nükleer silah denemelerini tarihleri ile birlikte vermiştir. Güçlendirilmiş Koruma Rejimine taraf olan ülkelerin listesi, krize dair ABD resmi raporları ve İran’ın taraf olduğu uluslararası anlaşmalar da tarihleri ile birlikte kronolojik olarak sunulmuştur.

Kaynakça sonrası dizin eklenmesi, kitapta, okuyucuya sunulan kolaylıklardan bir tanesidir. Bir diğer kolaylık sağlayan tercih ise kitabın dipnot usulü ile yazılmasıdır. Tüm kaynaklar ve ek bilgileri içeren dipnotlar ilgili sayfanın sonunda verilmiştir.

Yazarın Tahran’da doğmuş ve bir müddet yaşamış olması Farsça kaynaklardan faydalanabilmesine olanak sağlamıştır. Bununla birlikte, esere, İranlı

yetkililerle yapılan mülakatlar da katkı sağlamıştır. Konunun uzmanı olan siyasetçi ve akademisyen kimliğine sahip kişilerle yapılan görüşmelerle oldukça geniş kapsamda yürütülen kaynak taraması ile eser zenginleştirilmiştir. Uluslararası Atom Enerjisi raporları, Avrupa Birliği ile Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin kararları da esere eklenerek, konunun Batı kanadı da derinlemesine incelemeye alınmıştır.

Kitap kapağında “*No Nuclear Iran*” yazılı pankart görülmektedir. Arapça ve İngilizce pankart taşıyan ve İranlı olduğu tahmin edilen iki kadının da kapakta görülmesi İran halkının da nükleer kriz hususunda kanaatlerinin olduğunu işaret etmektedir. Ayrıca kapak arka fonunda krizin aktörleri olan İran ve ABD ile Birleşmiş Milletlerin bayrakları görülmektedir. Birleşmiş Milletler bayrağının ABD ve İran arasına yerleştirilmiş olması Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin de kriz sürecinde yer aldığını ifade etmektedir.

Bu çalışma küresel etki yapan İran nükleer krizini geniş kapsamlı değerlendirerek alanda ciddi bir boşluğu doldurmuştur. Nükleer güç ile İran'ın nasıl tanıştığından başlayarak ABD ile restleşmeleri sonrası krize evrilen durumları ve krizin arka planında neler yaşandığını derinlemesine aktarmaktadır. Yazar, AB'nin iki ülke arasındaki arabuluculuk tavrından işaretle küresel bir krizde nasıl rol oynayabileceğine dair çıkarımlarda bulunmaktadır. Ayrıca ABD'nin müttefiki, İran'ın sınır komşusu ve AB'nin üyesi olmak isteyen Türkiye'nin de krizden nasıl pay aldığını/alacağını ifade etmektedir. Kitap, uluslararası ilişkilerin farklı bilim dallarını çalışan pek çok kişi için önem arz etmektedir. İran ve ABD dış politikaları dâhil olmak üzere, bölge, ülke çalışmaları, güvenlik, nükleer güç ve uluslararası örgütler bunlardan bazılarıdır. Eser, 21. yüzyılın ilk derin krizlerinin esasen birbirine bağlı olaylar zinciri olduğunu anlamakta başvurulması gereken kaynakların başında gelmektedir.